

El fracàs de la burgesia urbana a València. Notes sobre la política municipal del blasquisme (1901-1911)

per Ramiro Reig Armero

En la historiografia sobre el País Valencià durant la Restauració hi ha dos punts que, des del consentiment quasi unànime que tingueren no fa gaires anys, han passat a ser objecte de revisió. El primer es refereix a la manera com es va fer la revolució burgesa. Ningú negarà, a hores d'ara, el predomini exercit per la burgesia agrària, el caràcter artesanal o de petita indústria de la nostra estructura productiva fins ben avançat el segle xx, com tampoc les conseqüències que això ha tingut en la dinàmica social. Es tracta d'afirmacions generals, globalment acceptades, però sobre les quals en aquests moments tenim una bona replega d'estudis particulars que les matisen i que seria prolix detallar aquí. El segon punt fa referència a un factor que va tenir un paper decisiu a la nostra història, assumint una representació política desmesurada i distorsionant la possible formació d'una consciència nacional. Alludim al blasquisme, sobre el qual existeixen, deixant de banda les ja rànries hagiografies o demonologies, els encertats apunts de Fuster i els estudis d'A. Cucó.¹ Ningú discuteix la validesa sintetitzadora de les seves conclusions sobre el fenomen blasquista, si bé comença a fer-se pas la idea que aquest requeriria un estudi molt més detallat de les seves complexes implicacions. En el present treball, que ha de llegir-se conjuntament amb els de J. Sorribes i J. López Hernando, se n'assenyalen algunes posant-les en relació amb el primer problema mencionat, és a dir, amb la defectuosa configuració de la burgesia. L'origen del nostre estudi, del qual aquest article és un abreujat avanç, s'inicià en la línia marcada per A. Cucó i sota el prisma que considera el blasquisme com un cert populisme. Com he exposat a *Obrers i ciutadans*,² els elements de la demagògia blasquista i la seva pretensió de constituir un ampli bloc social interclassista que assumeixi d'una manera totalitzant el buit de representació dels partits dinàstics, són innegables. Però ja en aquesta primera aproximació em va cridar l'atenció que, darrera aquests elements, existís un plantejament netament reformista, deformat per la necessitat de realitzar una política de masses, del

1. A. Cucó, *El valencianisme polític* (València 1971) i *Sobre la ideologia blasquista* (València 1979).

2. Al meu llibre *Obrers i ciutadans* (València 1982) tracto la qüestió de les relacions del blasquisme amb el moviment obrer, mentre que aquí estudio la seva gestió municipal. Algunes vegades, però, m'hi hauré de referir.

qual els mateixos blasquistes no sols eren conscients, sinó que intentaven posar-ho en relleu. En el present treball se segueix el fil d'aquesta contradicció que podrà resumir-se en la següent hipòtesi: el blasquisme es veié compellit a basar-se en la demagògia populista (utilitzant els coneguts i eficaços tòpics anticlericals, antisistema, el mite republicà, etc.) per tal d'aconseguir una àmplia base de masses i dominar políticament la ciutat, però també va intentar atraure la burgesia liberal fent, des de l'ajuntament, una política que afavorís els seus interessos. Els dos pols del que podria haver estat una política reformista i modernitzadora, és a dir, el suport al moviment obrer en la seva autonomia organitzativa i el recolzament a la burgesia emprenedora són nítidament definits; manca, per contra, encara que això produeixi sorpresa, una política clara per a les classes intermèdies, les quals tradicionalment han estat considerades com el seu suport electoral. Aquest buit és el que s'omple amb una sobrecàrrega ideològica que pretén aglutinar un conjunt tan bigarrat. L'operació dona resultat cap avall, solidificant un ampli bloc popular que no s'esquerdarà fins que les organitzacions obreres tinguin consistència pròpia (i encara aleshores la manca de representació política dels anarquistes permetrà que els treballadors d'aquesta orientació continuïn votant el blasquisme). Però, com era d'esperar, no té efectivitat cap amunt, i la fracció de la burgesia progressista i emprenedora, per més que en sigui beneficiada per la política municipal blasquista, no fa cap pas envers una identificació política amb ell.

Tal vegada pot pensar-se que estem parlant d'un *desideratum* abstracte i irreal, quasi de política ficció, imaginant-nos com hauria estat de bonica la formació d'un gran partit republicà reformista amb una sòlida base social. Però no es tracta d'un joc fantasiós, ja que en el fons del blasquisme, com intentarem posar en relleu, sempre hi ha latent un vol i dol en aquesta direcció. Si recordem sumàriament la història,³ és un fet que l'herència republicano-progressista del sexenni resta repartida no solament entre les capes populars de València ciutat (bàsicament federals), sinó també entre la burgesia, encara que la tàctica de Cánovas (anar transvasant les forces a l'interior del sistema a través del partit fusionista) té èxit (els prohoms d'aquest partit a València, G. Monfort, Testor, N. Reverter, Igual, provenien del republicanisme).⁴ Hi ha dues coses que cal destacar en els primers anys de la Restauració i fins a la irrupció del blasquisme. Primer, que els republicans són representats per persones conegudes i respectades a la ciutat (Gonzalo Julián, els doctors Simarro i Ferrando, Dualde, etc.), i, segon, que, malgrat les seves divisions, tenen un bon suport electoral. Fins el 1890, i mentre és en vigor el sufragi censitari, Cristino Martos, juntament amb els dos conservadors o liberals de torn, és «encasellat» com un pont per als possibles trànsfugues. El 1891 i el 1893, ja amb el sufragi ampliat, els republicans guanyen cada vegada els dos llocs, i si no ho aconsegueixen el 1895 és perquè els zorrillistes (amb els quals ja milita el jove Blasco) propugnen el retraïment. Això ens indica que els republicans tenen una sòlida implantació abans que surti a escena el blasquisme i planeja la pregunta de si aquest fou innecessari i perjudicial per al seu normal desenvolupament. Per diverses raons que ara no podem exposar, no sembla que fos

3. Per a les dades generals, cf. «El Almanaque de Las Provincias», completat en cada cas per «El Mercantil», «El Pueblo» i «La Voz de Valencia».

4. L. VARELA ORTEGA, *Los amigos políticos* (Madrid 1977), cap. II.

així. El vell republicanisme, per més que conservés una àmplia adhesió, anava quedant reduït a una tradició testimonial sense gairebé aparences d'operativitat, cada vegada més fraccionat i amb continus transvasaments cap al possibilisme. Blasco, i a la seva manera Lerroux, no tan sols perceben aquesta situació, sinó que també intueixen que del buit polític imposat pel sistema de la Restauració, hom només se'n pot sortir mitjançant la creació de partits de masses (sobre aquest punt insisteix encertadament, segons la meua manera de pensar, Romero-Maura).⁵ L'alternativa blasquista, malgrat l'aparent suficiència del republicanisme tradicional a València, no és supèrflua. Perjudicial ho serà en la mesura que no aconsegueixi sortir de la seva contradicció original. Vegem en què consisteix.

Resituació política del blasquisme

El primer impuls mobilitzador que traurà els republicans de la seva confiada i perillosa inèrcia vindrà del radicalisme i es formulà el 1895 en una efímera Unió Revolucionària amb Lerroux i Ribot. Blasco comprèn immediatament que, com a intent aglutinador, és un camí imprescindible però truncat. La radicalitat és necessària per reanimar i mobilitzar les masses, de la mateixa manera que és necessari un diari nou i agressiu («El Pueblo» és fundat el 1896) i un *staff* de dirigents joves que substituïxin les velles patums (Blasco es rodeja d'un grup de joves professionals, periodistes i advocats, alguns de gran vàlua, com Barral), però cal alhora entroncar amb la tradició no perdent la base més sòlida, que ha estat, fins ara, la burgesia progressista de la ciutat. A les eleccions del 98 Blasco presenta la seva candidatura amb Dualde, persona, segons «Las Provincias», amb un gran predicament a la ciutat, prestigiós professional i políticament de tornada del zorrillisme conspirador. Pensa haver aglutinat els dos extrems, Blasco crea la Fusión Republicana, però Dualde i els moderats no poden suportar l'exagerada demagògia blasquista i se separen per crear la Concentració Republicana, a l'ombra del diari «El Mercantil», si bé el contingut del blasquisme no és gaire diferent de la moderació centrista que aquests representen. Per aquesta raó i a proposta de Salmerón, el 1902 es constitueix la Unión Republicana, i «Pueblo» i «Mercantil», centristes i demagogs, caminen junts fins el 1908. Aquest eix podria haver estat decisiu en l'orientació del blasquisme, per tal com existia una franja important de la burgesia liberal susceptible d'ésser atreta pel caràcter modernitzador del republicanisme. La crisi de la Unión Republicana, produïda a nivell estatal el 1908 (i que acabarà el 1912 amb la sortida d'Azcarate i la creació del Partido Reformista) trenca amb aquesta possibilitat. El grup centrista, que s'havia incorporat al blasquisme, s'esqueixa encapçalat pel doctor Gil y Morte, aleshores diputat, i aconsegueix d'atraure una part de la burgesia liberal, encara que es queda sense base de masses. El nou grup, situat dins l'espectre polític entre el Partit Demòcrata i el blasquista, representa una experiència interessant com a punt de referència de la burgesia progressista, però no pot fer-se un forat en l'espai sòlid i compacte que ocupa el blasquisme. Però la crisi reformista a l'interior del blasquisme no es resol simplement

5. J. ROMERO-MAURA, *La rosa de fuego* (Barcelona 1975), cap. 4.

amb la separació del grup de Gil y Morte i torna a replantejar-se el 1914 amb l'allunyament d'Adolfo Beltrán, que havia estat cap de la majoria a l'ajuntament per espai de molts anys i després fou diputat, és a dir, un dels representants més significatius del blasquisme ortodox, al qual acompanyen fidels de la primera hora com B. Algorra i M. Cru. El mínuscul partit de Beltrán es manté pràcticament a l'ombra del blasquisme, però denota que fins els que han estat impulsors de l'extremisme són conscients que el seu paper hauria de consolidar-se al centre.

Hem passat per alt un altre tipus d'escissions per l'esquerra, però hem d'esmentar-les breument per tal que no sembli que amaguem el que contradiu la nostra hipòtesi reformista. El blasquisme fou pròdig en enfrontaments dramàtics pel fet de ser un partit fortament personalitzat, tal com corresponia a la seva faceta populista, en el qual enemistar-se amb el cap o els seus amics conduïa a la condemnaió eterna. La primera separació tingué lloc el 1900 i la protagonitzà Taroncher, cap de la minoria blasquista a l'ajuntament. Els motius que s'adduïren per expulsar-lo (mancar a la disciplina del vot) no amaguen un enfrontament personal entre Blasco i l'esmentat Taroncher a causa del protagonisme que aquest ha anat adquirint. Es tracta, però, d'una escissió políticament irrellevant, per més que Taroncher i els tres regidors que el segueixen es dediquin a denunciar les connivències del blasquisme amb la dreta. Més important és l'enfrontament amb Soriano, donat que aquest aconsegueix de consolidar un partit fort que planta cara als blasquistes, no tan sols a les eleccions, sinó també al carrer. L'escissió de Soriano no és, per descomptat, un viratge cap al centre, ja que accentua l'extremisme, però tampoc no es pot qualificar de viratge a l'esquerra. Soriano aprofita totes les ocasions per prendre vots al blasquisme, pactant explícitament amb la candidatura del doctor Moliner, dels valencianistes (donant suport a l'Assemblea Regionalista juntament amb els carlins) o dels socialistes (anticipant-se als blasquistes quan la Conjunció ja és un fet a nivell estatal). Però, a més, presentant sempre una candidatura oberta, el vot sorianista es combina amb el vot de la dreta o amb els de qui estan tips del domini absolut dels blasquistes al govern de la ciutat. D'ací que es faci fort, com ja veurem, als districtes perifèrics amb més pes agrari i més càrrega d'hostilitat al municipalisme urbà dels blasquistes. Soriano no va definir un republicanisme diferent, ni un cos polític o cultural específic i no pot parlar-se d'una modificació del blasquisme, sinó del pitjor d'ell, la seva demagògia i oportunitisme, tot portat a les darreres conseqüències. En canvi, sí que podria considerar-se una escissió per l'esquerra, encara que no arribés a tenir entitat, la que fou protagonitzada per Valentín el 1919 amb el suport de les Societats Obreres del Puerto. Si Gil y Morte, o Beltrán, tractaven de reconduir el blasquisme on li corresponia, al centre, Valentín intenta ser coherent amb la línia obrerista i de masses i deixa el partit per crear un grup procliu a la unió amb els socialistes. A banda, per conseqüent, del sorianisme, en les separacions de Gil y Morte, i Beltrán, per la dreta, i de Valentín, per l'esquerra, queda reflectida la tensió interna del blasquisme, l'ambivalència que el forçava a la totalització populista i que el feia aparèixer amb el típic radicalisme petit-burgès. A la nostra exposició no pretenem menysvalorar aquesta realitat innegable, però sí que voldríem mostrar els dos pols de referència amagats darrera la seva coneguda retòrica. Per això farem una breu aproximació sociològica a la seva implantació electoral, mostrant la correspondència

que té amb la base social, i analitzarem després, una mica més extensament, la gestió política duta a terme des que, el 1901, guanyaren la majoria absoluta a l'ajuntament fins que el 1911 la perden (i ja no la tornaran a recuperar fins a les eleccions del 1917).

La base social de la ciutat i la seva expressió electoral

La ciutat de València estava dividida en els districtes electorals següents: Centre, Audiència, Universitat, Teatre, Hospital, Misericòrdia, Museu, Vega, Port i Russafa (aquest darrer, a les eleccions generals, estava unit a la circumscripció de Sueca, l'única on els blasquistes aconseguiren un diputat el 1903 i el 1907). Partint d'un mostreig⁶ que hem realitzat sobre el cens del 1904, oferim algunes conclusions que, d'altra banda, coincideixen o es completen amb les de M. J. Teixidor Otto⁷ sobre la distribució de l'activitat comercial i industrial a la ciutat. En els nostres resultats sorgeixen clarament dos blocs urbans diferenciats i amb dades contraposades; per un costat, els districtes de C, A, U i T (grup I), i, per l'altre, els de H, Mi, Mu, V i P (grup II). N'excloem Russafa, que, per les raons abans apuntades, no figura al cens examinat). Indiquem les diferències més característiques segons el tant per cent obtingut.

A la vista d'aquestes dades sembla que el grup II, on és més alt l'índex de treballadors (excepte, com és natural, els dedicats a oficis servils) i més baix el de professionals i propietaris, i amb més elevada proporció d'analfabetisme, caldria considerar-lo integrat per *les classes populars*, mentre que el grup I, amb índexs contraposats, correspondria a *la burgesia*. El coneixement de la localització espacial de cada districte és important perquè matisa algunes de les dades anteriors. Vegem-ho. Dels quatre districtes que hem anomenat burgesos, Audiència i Universitat es corresponen amb els carrers on resideix la noblesa i la burgesia tradicional (almenys on hi ha els vells casalots), Teatre, amb l'Eixample, on va a viure la nova burgesia, i Centre, amb la zona del Mercat, on resideix preferentment la petita burgesia del comerç. Als districtes populars també hi ha una certa diferenciació, ja que Museu i Vega s'endinsen per zones semiurbanitzades de l'horta nord (masies rurals; d'ací el seu elevat índex de treballadors agrícoles), mentre que Hospital i Misericòrdia s'escampen fora de la ciutat però per una zona d'horta, on comencen a establir-se les fàbriques de major grandària.

Sobre aquest mapa sociològic de la ciutat resulten significatius els resultats electorals.⁸ Tocant als districtes burgesos, cal que distingim: a Audiència i Universitat el vot conservador es manté sempre al voltant del 50 %, mentre que els blasquistes no passen del 25. Per contra, al Centre els blasquistes obtenen prop del 50 %, i a Teatre sobre un 40. Això ens indicaria que el blasquisme

6. Per a l'elaboració tècnica del mostreig he comptat amb la col·laboració de Salvador Gil, professor d'econometria a la Facultat de Ciències Econòmiques de València.

7. M. J. TEIXIDOR DE OTTO, *Funciones y desarrollo urbano en Valencia* (València 1976).

8. Per als percentatges electorals ens hem servit del «Boletín Oficial de la Provincia», utilitzant també per a les generals de 1903-10 els que han estat elaborats per L. AGUILÓ, *Sociología electoral valenciana* (València 1976).

capta per un igual la petita burgesia nova, comercial o de negocis (ideològicament liberal). Als districtes populars també hi ha diferència. A Hospital i Misericòrdia el blasquisme es manté entorn d'un 40-50 %, mentre que a Museu i Vega, a causa de la competència sorianista, davalla a un 25-30 %. El perquè es veu fent una indagació de les meses electorals, ja que els sorianistes capitalitzen el vot de les situades en plena horta, a vegades amb diferències de 300 a 100.⁹ Sembla suficientment indicat que el vot blasquista procedeix de la burgesia de negocis, petita burgesia i proletariat urbà (menestral-industrial) i el dels seus oponents de la noblesa, de la burgesia tradicional o rendista i del treballador o arrendatari agrícola, marcadament clientelar i de molt pes en alguns districtes. Aquesta primera aproximació es podria completar amb un estudi de les eleccions municipals, ja que en aquestes es dona una combinació més elàstica entre les diverses candidatures. El més destacable d'aquesta anàlisi seria l'evolució del que podríem anomenar «tercera força» o candidatures situades entre blasquistes i conservadors. Recordem que hem assenyalat que del 1898 al 1907 es produeix la pujada imparable del blasquisme, amb una frenada el 1909 i la davallada el 1911, correlativa a un fort reajust conservador. Observem el que passa als diferents districtes. A Audiència i Universitat (burgesia tradicional), a mesura que s'intensifica el predomini blasquista (i la consegüent contraofensiva de les forces més integristes de la Liga Catòlica i els carlins) la tercera força davalla a favor de la reacció conservadora i és absorbida quasi del tot, el 1911, amb un 75 % de la candidatura integrista. L'hegemonia blasquista a nivell general no produeix en aquests districtes un eixamplament del seu camp, sinó més aviat un enfortiment de la reacció. En canvi, als altres dos districtes burgesos, Centre i Teatre, el blasquisme va pujant entre 5 i 10 punts, i amb la crisi del 1911 es queda pràcticament com al començament (en un 35-40 %). Però el que és realment significatiu en aquests districtes és l'evolució de la «tercera força». Aquí l'ascens blasquista opera com a eix de tracció i, paral·lelament al seu triomf, empeny la tercera força fins al punt que arriben a emparedar la candidatura conservadora i la redueixen a un 10-15 %. Així són les coses fins a arribar a la crisi del 1911, quan la tercera força mostra aleshores la seva feblesa i es transvasa novament cap la candidatura conservadora, que torna a pujar al 30 %. En la nostra opinió, això indica que a la petita burgesia i a la burgesia de negocis hi ha una tendència de vot progressista-liberal que, en el moment d'auge del blasquisme, es materialitza alhora cap a aquest i cap al republicanisme moderat, però que s'esfondra al moment que la reacció intensifica la seva campanya antiblasquista. És a dir, el blasquisme catalitza la tendència però no és capaç d'assimilar-la i, fins i tot, en moments de crisi, produeix efectes contraris per causa del seu caràcter demagògic. Pel que fa als barris populars, només una observació: hem dit que el sorianisme competeix amb el blasquisme gràcies al suport del vot rural. Doncs bé, a les eleccions del 1911 aquest vot passà quasi íntegrament a la candidatura conservadora (a Vega els sorianistes passen del 44 al 10 %, i la coalició antiblasquista, del 15 al 49 %). Aquestes breus indicacions¹⁰ seran suficients per

9. Per a la distribució de les meses electorals m'he basat en el llistat oficial reproduït per «El Pueblo» abans de cada elecció, on s'indica a quina mesa i a quin districte pertany cada carrer, ço que permet fer un mapa electoral de la capital prou precís.

10. Per exigències d'espai ometem els quadres que justificarien detalladament les nostres afirmacions.

posar les bases sobre les quals veurem ara l'actuació política del blasquisme i la seva gestió municipal.

La gestió municipal

La contradicció política del blasquisme, situat entre la necessitat d'extremar els tons demagògics i la realitat dels seus plantejaments clarament reformistes, conseqüència de la dualitat de la seva base electoral, s'evidencia en la seva actuació concreta. En primer lloc, tractarem el que podríem anomenar la «línia de masses», on predominen els aspectes populistes i, en segon lloc, el que en diem la «línia burgesa», centrada en els aspectes reformistes; ben entès que el comú denominador que les uneix és l'intent de consolidar un bloc social urbà al voltant de la política municipal. La mitificació del poder municipal, convertida en l'eix de tota la seva actuació, participa d'ambdós aspectes. Primer de tot, s'exalta aquesta zona de poder com si es tractés realment de la conquesta de l'estat, situant-la (d'una manera lògicament increïble) en el marc ideal de la realització del federalisme. Si aquí ja manem nosaltres, es ve a dir, això s'ha convertit en una petita república. El somni daurat de l'anarquista de *La catedral*, que basa les seves il·lusions en les ciutats lliures de la Renaixença italiana, s'ha acomplert. Òbviament, encara que «El Pueblo» repeteixi amb freqüència el tòpic de l'Atenes del Mediterrani i de la nova Florència, tampoc no es tracta que s'ho cregui ni que ho faci creure en la seva totalitat. Però això no disminueix el pes i la importància de la idealització federal-municipal feta de cara a les masses. Ara bé, l'altra cara del problema esmentat (demagògia *versus* reformisme) apareix també en la insistent valoració de les possibilitats de la gestió municipal. Si nosaltres manem, es diu materialitzant el discurs ideal, les coses es faran bé, tindrem les reformes que València necessita, la qual cosa per a la burgesia significa que es farà la reforma urbanística i que hi haurà diners i treball.

La línia de masses

Les primeres actuacions dels blasquistes, l'endemà de la presa de possessió el gener de 1902, vénen a refermar la seva demagògia populista d'una manera ingènua però eficaç, amb un to barrejat d'exageració i reforma moral.¹¹ Immediatament es fa aprovar el canvi de nom de carrers importants i la supressió de subvencions a les festes religioses. La polèmica esclata, es perllonga dies i dies, reneix quan se la requereix, i deriva en aldarulls de carrer capitanejats, a vegades, pels mateixos regidors. Efectes buscats i provocats per tal d'entretenir el fervor dels seguidors, però també per mostrar la coherència ideològica de la qual hom sempre s'ha vantat i, sobretot, per a refermar d'una manera visible l'autonomia del poder municipal. «Nosaltres no tenim el "Butlletí Oficial" —diu el portant-veu blasquista, Adolfo Beltrán— per dur a terme la separació de l'Església i l'estat, però manem a València i aquí ja l'hem imposada.» Una mateixa intenció podria veure's en fets de tant ressò com els enfrontaments amb els bisbes Noza-

11. Per a tot aquest apartat, cf. el meu llibre abans esmentat.

leda i Guisasaola, emmarcats, tant per la distractiva agitació del carrer com pel desafiant repte polític contra Maura: «Ara es veurà qui mana a València.» Es pot fer una cronologia dels avalots populars promoguts pels blasquistes i demostra fàcilment que coincideix amb la necessitat o el desig de consolidar el seu poder a la ciutat i unir les masses a aquesta política. Aquesta afirmació val no sols per a les campanyes anticlericals, sinó també per a les de qualsevol altre signe i, especialment, per als enfrontaments amb els governadors civils. En aquest terreny, camp privilegiat de la política blasquista, és on es pot apreciar més clarament la idealització de l'espai municipal i la seva articulació en una política de masses. La província es posa entre parèntesis (a excepció d'alguns pobles i ocasions puntuals), la província és competència de la Diputació i del caciquisme i per aquest motiu el governador és incitat a intervenir per tal de corregir els abusos dels batlles. A la ciutat, la més mínima intervenció governativa es considera intolerable i en contra seu es duen a terme espectaculars accions de masses estretament lligades a l'enfortiment del poder municipal. Igual com l'oposició Església-estat es redueix a canonges-municipi, en la idealització de la república federal-municipal se simplifica el dualisme centralisme-autonomia i, d'una manera encara més forasenjada, l'oposició monarquia-república, concentrant-los en la tensió governadors - corporació municipal.

Però a l'ajuntament li cal demostrar que és bo per a les masses ajudant els treballadors. La corporació municipal, continuant la línia de suport a les Societats de Resistència, començada pels blasquistes a partir del 98, decideix la creació de la Casa del Poble, cosa que li permet de presentar-se com a protector desinteressat. A més, al poder municipal li permet de relacionar-se amb algunes importants societats i afavorir-les decididament en determinats casos. En aquest sentit, els blasquistes abandonen l'actitud preconitzada mentre eren a l'oposició, quan mantingueren el suport econòmic de l'ajuntament a alguna vaga (la dels assaonadors, el 1900), però no menyspreen la utilització del seu poder contra l'exploració de les companyies de tramvies, sempre que els és possible harmonitzar els atacs interessats del municipi contra aquelles amb els interessos dels treballadors. Cal tenir en compte el pes d'aquest servei públic en els moments d'un conflicte general (tant a favor com en contra) i es valorarà justament la importància de les bones relacions dels blasquistes amb els tramviàries. Tanmateix, aquí estem encara en el terreny de la demagògia i el poder pot oferir altres coses més substancials i palpables que les campanyes de suport. La línia de masses recolza en la creació de llocs de treball. L'ajuntament és sempre un empresari important, però amb la reforma urbanística es converteix, sens dubte, en el de més envergadura. Vegem, doncs, com van anar les coses.

L'oposició al blasquisme va encunyar la famosa frase del «volant de gos» per designar les nombroses persones contractades per l'ajuntament que cobraven sense fer res. Si hem de fer cas a llurs acusacions globals, hem de deduir-ne que els blasquistes introduïren un elevat grau de corrupció administrativa. No obstant això, quan intentem concretar aquestes acusacions els comptes no surten tan clars i rodons. Ens trobem amb un degotim prou insignificant de casos particulars al qual els blasquistes oposen altres exemples de persones *enchufades* pels alcaldes o anteriors corporacions. Quasi sempre es tracta de casos irrellevants (un músic que toca el bombardí a la banda, un guàrdia municipal, etc.) i només en un parell d'ocasions adquireixen una especial magnitud i resulten prou sospi-

tosos (per exemple, el nomenament de l'inspector de mercats, càrrec substanciós en el qual els blasquistes imposen un amic). Per les dades que tenim, no es pot formalitzar una acusació terminant de corrupció en la concessió de llocs de treball. A l'expedient de càrrecs obert pel govern civil l'any 1904 no s'hi fa referència i és estrany que un personatge tan hostil als blasquistes com era el governador Cabriles deixés escapar aquesta acusació. Per contra, a l'informe de la Cambra de Comerç sobre els treballs en el port, que depenien de la Diputació, els càrrecs d'aquesta índole són clamorosos.¹² Però tampoc no se'n pot deduir que el que eufemísticament anomenem política de treball de l'ajuntament fos exemplar. En els primers mesos de gestió el regidor responsable de serveis, Vinaixa, proposa un pla prou raonable de reorganització dels funcionaris (augment de sou i control del treball), però suscita tanta oposició, que és abandonat, ja que tampoc els blasquistes no estan interessats a entrar a fons dins un terreny al qual sempre es pot recórrer per fer un favor a un amic. La impressió general és que, al llarg dels anys, amb batlles i regidors de tots els partits, l'*enchufisme* havia estat una pràctica habitual i que els blasquistes continuaren la tradició sense cap mena d'escrúpul. Recordem que Blasco confessà públicament i sense manies, responent a les acusacions dels sorianistes, que ell mateix havia utilitzat la seva influència per col·locar a les empreses dels seus amics (Gas Lebón, Aigües Potables, Consums, etc.) aquelles persones necessitades que li ho demanaven. Això obre un nou capítol, el dels mutus favors intercanviats entre l'ajuntament i algunes empreses, que tractarem més endavant. En qualsevol cas, tot aquest afer de col·locacions, per ampli que fos, no podia pas tenir una influència decisiva en el conjunt de les classes populars, atès que era inevitablement limitat i es destinava preferentment a premiar fidelitats (els casos que s'esmenten es refereixen gairebé sempre a guardaespalles, recollectors de vots i altres). En un petit llibre, feroçment antiblasquista, *Caciquisme roig*,¹³ es narra la història d'un home que, enganyat per les promeses de treball, veu frustrades les seves il·lusions perquè els *enchufes* són reservats per als amics. Encara que Soriano deia que els votants blasquistes eren tots tramviàries, consumers i treballadors de les aigües potables i de l'ajuntament, els comptes no surten i no sembla pas que s'hagi de donar excessiva importància a aquest capítol com a instrument de captació de la gent.

Un camp molt més ampli, i insistentment explicitat i proclamat pels blasquistes, és el de la reforma urbanística i les seves conseqüències en la generació de llocs de treballs. Per descomptat que les nombroses obres d'arranjament i eixample de la ciutat que va fer l'ajuntament, de les quals després parlarem, tingueren repercussió en la contractació de treballadors, encara que resulti gairebé impossible quantificar-ho. Sabem que la Sociedad Obrera La Constructora, que començà essent una cooperativa de treball per convertir-se en una societat de resistència, contractava importants obres municipals. Entre les acusacions fetes per l'oposició, i recollides a l'al·legat del governador contra els blasquistes, figuren diverses concessions d'obra a una contracta darrera la qual s'amaga un regidor. L'esmentat regidor és J. Payà, antic president de La Constructora i

12. *Inspección gubernativa del Excmo. Ayuntamiento de Valencia. Cargos formulados por el Sr. Delegado y contestación dada por el Ayuntamiento* (València 1904), i «Boletín de la Cámara de Comercio» (València 1909).

13. Ll. BERNAT, *Caciquisme roig* (València 1905).

que actua per a aquesta societat. Precisament en aquests mateixos anys la Federació de Treballadors de la Construcció de la Província, de la qual porta la veu cantant La Constructora, es planteja el problema de si ha d'acudir o no a les contractes, com a societat obrera que és, i respon afirmativament. El pont de les contractes d'obra, estès benevolentment per l'ajuntament, és el que permet a l'esmentada societat obrera convertir-se en una llotja de treball el 1904, oferint la possibilitat de trobar-ne als paletes de la ciutat. La insistència dels blasquistes a presentar la seva política urbanística com a panacea universal és, per descomptat, exagerada, però tingué repercussions en la contractació de treball.

Un darrer aspecte de la política de masses feta per l'ajuntament, que convé esmentar, és relacionat amb la cultura, a la qual ens referirem breument. L'ajuntament va contribuir a materialitzar l'univers cultural blasquista d'una manera indirecta (amb actuacions que responien a la seva orientació ideal, com el ja esmentat laïcisme), però també amb un suport directe i amb iniciatives com ara la Universitat Popular (subvencionant-la i pagant l'edició de les seves conferències), les Escoles dels Casinos o l'activitat de l'Editorial Sempere (comprant lots del seu fons de publicacions). La seva participació més notable cal situar-la en el terreny de la cultura popular, fomentant la participació a les festes i prenent donar a aquestes un cert contingut formatiu. La polèmica entre els blasquistes i l'oposició sobre les festes es va convertir en un dels eixos de la política municipal, amb tota mena d'exageracions per ambdues parts, si bé això mateix va contribuir a accentuar la seva comesa cultural. En canvi, l'atenció dedicada a l'ensenyament no destaca excessivament. Un dels tòpics més repetits per tots els qui es vantaven de reformadors era lamentar la situació en què es trobaven les escoles de la ciutat. Navarro Reverter, a l'estudi que presentà el 1894 en defensa d'un pressupost extraordinari, relaciona la reforma urbanística amb la construcció de noves escoles, i Blasco, al seu article-programa *La revolució en València*, recull aquesta mateixa idea. S'argumenta que els lloguers de locals per a escoles, que ha de pagar l'ajuntament, costen 56.587 pessetes anuals, diners que podrien amortitzar-se fàcilment construint-ne altres de noves, deixant de banda el fet que aquestes reunirien les condicions adequades i substituirien els pisos estrets i antihigiènic on s'impartien les classes. Però l'objectiu, tan ambiciós, no rep massa atenció des del poder. L'augment de les necessitats escolars és solucionat per l'ajuntament llogant pisos, fins al punt que el 1910 es paga en concepte de lloguers 85.000 pessetes i s'aprova un augment de 31.000. Durant tot aquest temps només s'ha construït un sol, i bonic, grup escolar amb 13 aules. Els regidors blasquistes desvien l'atenció cap a la protecció de l'ensenyament privat, de caràcter laic, impartit en alguns casinos i societats, i assignen 15.000 pessetes anuals a aquest fi. La quantitat és realment exigua si es té en compte que s'assignaven 10.000 a les festes de carnaval (per molt culte i elevat que aquest fos). El repartiment d'aquest fons anava a 19 entitats, tres de les quals eren confesionals o parroquials.¹⁴ Com podem veure, no estem davant un

14. *Anteproyecto de un empréstito de 25.000.000 de ptas. presentado el Exmo. Ayuntamiento de Valencia por el concejal D. Carmelo Navarro Reverter* (València 1894); *El problema de la primera enseñanza en Valencia, por D. Jesús Bartina, vocal de la Junta Provincial de protección a la infancia* (València 1912); «La Voz de València» (19-VII-1905 i 1-II-1910).

capítol brillant de la gestió blasquista, més centrada en l'espectacularitat de la reforma urbana que no pas en la tasca poc rendible de la construcció d'escoles.

Resumint el que fins ara hem dit, el blasquisme, des del poder, va atendre la seva base o clientela electoral obrera insistint en els aspectes més propagandístics, demagògics o aglutinadors, és a dir, aquells que millor contribuïen a mantenir-la emocionalment tensa i col·lectivament fidel. Va saber lligar, amb extraordinària habilitat, aquesta política al prestigi i exaltació de la seva gestió municipal. Ara bé, desproveïda de les connotacions ideològiques que se li afegien per donar-li força, la seva actuació té el centre de gravetat en la reforma urbana, en la qual materialitzava alguns beneficis per als treballadors i amb la qual intentava atraure l'altre sector del seu electorat. Vegem seguidament el desenvolupament de la línia burgesa de la seva gestió.

La captació de la burgesia

Com diu J. Sorribes al seu estudi, primerament la reforma urbana plantejada pels blasquistes no difereix ni en els objectius ni en els mitjans de la proposada per la burgesia. Els somnis de Blasco en el seu famós article-manifest semblen literalment calcats dels exposats per Navarro Reverter el 1894, inclòs el celebrat bulevard que havia d'unir la ciutat amb el mar (i que, per cert, finalment podrà finalitzar-se amb l'actual corporació socialista). Això no obstant, és difícil acceptar aquesta semblança com un retret, atès que avui hom pot pensar en models urbanístics alternatius, però llavors era impossible sostreure's a la modernitat imperant. L'ajuntament blasquista recull alguns plans proposats anys enrera,¹⁵ com l'eixample entre Colom i la Granvia, tots deixats a mitges o per començar. Entre ells hi ha l'enderrocament del barri de pescadors, barri *lumpen* situat al centre de la ciutat, i l'eixample del carrer Major del Grau, obra que els serveix per demostrar la seva atenció als districtes populars. Però, fora d'això, no es pot parlar de plans urbanístics adreçats a les barriades, a menys que s'hi vulgui incloure la construcció de vivendes per a obrers, amb el patronat de la qual l'ajuntament no tenia res a veure. Aquest va complaure l'electorat popular amb mesures de policia i neteja i amb la millora d'un servei tan important com ara les aigües potables. «La Voz de Valencia» reconeixia que a Russafa s'havia posat un fanal per cada votant... Però la reforma es concentrà al Centre i a l'Eixample i, per tant, al servei de burgesia. Una enumeració del que es va dur a terme els primers cinc anys podem trobar-la a la polèmica entre «El Pueblo» i «La Voz de Valencia»,¹⁶ en la qual aquest darrer reconeix de mal grat el que hem esmentat, però afegeix que s'ha fet passant-ne càrrec al veïnat: «*Se han asfaltado la bajada de S. Francisco, las calles de las Barcas, Paz, Nueva, Derechos, Sangre, Arzobispo Mayoral, Nave, Comedias... Se ha abierto y convertido en jardín la Gran Vía, se han terminado las expropiaciones de la calle de la Paz y abierto la*

15. A més de l'esmentat treball de Teixidor de Otto, cf. T. SIMÓ, *La renovación de la arquitectura valenciana (1850-1910)*, a «Primer Congreso de Historia del País Valenciano», vol. iv (València 1974).

16. Cf. *Revolución en Valencia. Una cosa es predicar y otra dar trigo*, «La Voz de Valencia» (6/10-xi-1905), sèrie d'articles on s'analitza críticament la gestió blasquista.

continuación de S. Vicente, se ha convertido en jardín los solares de S. Gregorio...» Empreses de major envergadura són el pla de l'Eixample de Móra, el 1907, i el de la remodelació del centre d'Aymamí, el 1910, que amb prou feines es dugué a terme. Sobre tots aquests aspectes ens remetem a l'article de Sorribes.

El que ens interessa destacar aquí és que els blasquistes no tan sols eren perfectament conscients dels interessos que servien, sinó que aquest era el seu objectiu. En primer lloc, el que es pretenia era oferir a la burgesia, que se suposava moderna i emprenedora, una ciutat menys pagesa, una capital europea. Aquest optimisme es veié desmentit, ja que fou la mateixa burgesia la que constantment va posar fre als plans de reforma i els va reduir a la mesura dels seus immediats interessos. En segon lloc, i lligat estretament al primer objectiu, els blasquistes no defugiren l'atractiu de proporcionar enriquiment. Llur plantejament era molt clar i recollia, un cop més, el de Navarro Reverter: els plans urbanístics empresos amb amplitud i decisió evitaven que es pogués especular amb el valor dels terrenys en un espai llarg de temps, però proporcionaven un joc de revaloracions i interessos sense el qual no es podien dur a terme. Aquest joc no tan sols fou acceptat per l'ajuntament, sinó que el va fomentar pagant indemnitzacions molt elevades pels terrenys necessaris per al traçat dels nous carrers. És interessant assenyalar que la Comissió Municipal encarregada de la taxació de les indemnitzacions no era integrada només per blasquistes (en altres qüestions tan excloents i avariciosos de poder), sinó també per algun regidor de l'oposició, com ara el senyor Ordeig. Aquest, que era membre del partit conservador, posseïa nombrosos terrenys a la zona de la Granvia-Russafa, era president d'una curiosa associació de veïns dels carrers beneficiats pel trasllat de l'estació i, en la seva qualitat de president, encapçalà un duríssim atac contra la Sociedad Económica de Amigos del País, contrària al trasllat.¹⁷ Es pot ben dir que els interessos urbans trencaven el tancat front blasquisme-oposició i propiciaven aliances més substancials. En certa manera, l'ajuntament es convertí en el patrocinador d'una empresa d'enriquiment que, com després indicarem, no va tenir una rendibilitat política proporcional a l'econòmica. No sembla desencaminat veure aquí una de les raons de la passivitat dels partits dinàstics davant el blasquisme, a part la seva impotència per fer-li cara en el terreny electoral. Si bé no és del tot fiable l'acusació sorianista sobre connivències electorals entre dinàstics i blasquistes, acusació d'altra banda recíproca, el fet és que els dinàstics ofereixen poca batalla a la ciutat, i a les municipals renunciïn sovint a presentar candidat en diversos districtes. L'oposició dinàstica, en alguns períodes reduïda a la mínima expressió, interpreta de manera discreta el seu paper en els plens i deixa que els enfrontaments siguin amb els sorianistes o amb la Liga Católica i els carlins, més condicionats pel pes ideològic. Només en aquells moments que la marea popular que hi ha darrera el blasquisme amenaça de desbordar la situació, els dinàstics li plantaran cara. Fora d'això, el *status quo* municipal és mantingut, i aquí té un important paper el «consens urbanístic». Els regidors liberals recolzen un escrit de protesta per la interpellació del carlí Llorens al Congrés sobre el desordre de València i subscriuen «*por el honor de la ciudad*» les agosarades afirmacions blasquistes: «*Tenemos el honor de proponer al Excmo. Ayuntamiento*

17. *El traslado de la estación*, full solt signat per la Sociedad de Vecinos y Propietarios del Ensanche de Ruzafa (València 1901).

to que por la corporación municipal se acuerde que protestan de los conceptos y frases ofensivas proferidas en el Congreso por los Sres. Llorens y Silvela y que hace constar de una manera solemne que en Valencia existe paz moral y material, orden, principio de autoridad y respeto a todos los derechos...»¹⁸ A part aquesta confessió excepcional, acostumen a contemporitzar amb les propostes anticlericals. Però també els conservadors *surten*, per l'honor del municipi, responsabilitzant-se col·lectivament en el plec de descàrrec a les acusacions del governador. I és curiós que el batlle amb qui més s'avingueren els blasquistes fos el conservador Montesinos, que des de l'oposició havien qualificat d'instigador jesuític. Com més endavant direm, aquest pacte municipal, pel qual València era republicana i urbanícola, es corresponia amb quelcom així com un pacte regional, o provincial, pel qual la regió valenciana era tradicional i agrícola. Els blasquistes no tan sols no podien imposar la seva presència als pobles, sinó que tampoc no aconseguiren el que creiem que fou el seu objectiu, invertir la representació. Quedaren reduïts al *ghetto* municipal i acceptaren d'anar junyits al carro de la regió valenciana representada per la burgesia agrària. Allò que podia haver-hi de burgesia emprenedora va saber jugar amb les dues bandes i «El Pueblo», amb candorosa indignació, narra que, a un gran míting agrari celebrat a Ontinyent, el president de la Federación Agraria va dir confidencialment a Blasco: «No hables aquí, Vicente, que esto está lleno de carlistas.»¹⁹ Per trencar aquest desequilibri els blasquistes haurien necessitat que els interessos urbans posats en joc arribessin a assolir el dinamisme necessari per donar lloc a una sòlida burgesia urbana de caire progressista i modernitzador. Però, en la realitat, els beneficiaris de la revaloració del sòl eren, en general, els propietaris tradicionals, és a dir, la noblesa i la burgesia més antiga, i només en un segon moment els seus administradors, testaferrers o persones del seu voltant i confiança, que intervingien en el negoci. D'aquesta manera era difícil que es pogués constituir la burgesia urbana que necessitava el blasquisme.

La revaloració del sòl

Sobre la manera com es planteja la revaloració del sòl en tenim constància a les actes de sessions, on es discuteixen amb freqüència les indemnitzacions. La lleugeresa amb què són aprovats molts d'aquests expedients fa que el governador els inclogui al seu al·legat d'acusacions. Al càrrec núm. 8 es tracta del cas d'uns terrenys expropiats per l'ajuntament a 10 ptes. el metre quadrat, «*convenido por los concejales de la Comisión de Ensanche D. Luis Tatay y D. José Ordeig con el propietario*», malgrat que el dictamen de l'arquitecte municipal els valorava en 6 ptes. el metre quadrat. Al plec de descàrrecs és argumentat així: «*Es conveniente y necesaria la expropiación por cuanto Valencia necesita de amplias vías cuyos edificios contribuyan poderosamente a su embellecimiento y ofrezca mayor número de viviendas y que es obvio que, por vía de transacción, cabe que los terrenos se paguen a diez pesetas, ya que pudo muy bien la Comisión haberlo*

18. *Actas de sesiones de l'ajuntament de València*, t. 2, f. 18 (1902), i «*La Voz de Valencia*» (18-II-1902).

19. «*El Pueblo*» (7-X-1901).

estimado conveniente en su deseo de conciliar los intereses de particular y los de la Administración.» Com a innocent colofó s'afegeix que aquell terreny havia estat comprat tres anys abans pel seu propietari a 2,50 ptes. el metre quadrat. Un bon negoci, encara que hagués de lliurar gratuïtament a l'ajuntament la cinquena part. L'expedient, en pla jacobí, afegeix que, per decisió governativa i no de l'ajuntament, s'han pagat terrenys de la marquesa de Torralba a 15,45 i que la comtessa de Ripalda exigia 40 ptes. pels seus, bé que tots eren a la mateixa Granvia. S'esplaia després a assenyalar la distància a què es troben els uns i els altres respecte al centre, i arriba a la conclusió que l'ajuntament ha comprat barat. També la cosa té un brillant colofó, perquè si l'ajuntament paga a 10 ptes. el que es va comprar a 2,50, la marquesa ho va comprar al seu moment a 0,50 i ho ha venut a 15'45. Tot això sembla lògic als regidors blasquistes: «*No se ha tenido en cuenta al formular este cargo el principio económico de la oferta y de la demanda que modifica notablemente el precio de las cosas. Si otros propietarios han aceptado precios más bajos al expropiarles sus terrenos será una prueba de patriotismo y desinterés digna del mayor elogio pero no puede constituir un tipo de precio de expropiación que obligue a los demás propietarios.»* Cal assenyalar que la cruesa d'aquest plantejament no situa els blasquistes en el terreny de l'especulació fraudulenta. A l'escrit que comentem es remarca que han estat aprovades taxacions molt elevades mitjançant peritatges imposats pel governador i que la legislació vigent sobre expropiacions no permet fer altra cosa, amb el risc d'enredar-se en pledeigs inacabables. La novetat rau, primer, en la decisió amb què els blasquistes tracten aquest problema acceptant, com ells mateixos diuen, «*la ley económica de la oferta y la demanda*», i, segon, en la seva contribució a posar en funcionament el mercat, millorant les seves condicions.²⁰ La revaloració dels terrenys es produeix no sols pel nou traçat dels carrers, sinó per la millora dels serveis de la ciutat, als quals l'ajuntament dedicà especial atenció.

La millora dels serveis

La millora dels serveis fou un dels punts més polèmics de la seva gestió i no es fàcil de ser concloent, si bé es poden aportar algunes dades interessants. Per a l'oposició, des de l'arribada dels blasquistes al poder, València s'ha convertit en un femer. Però aquestes acusacions es basen en les dues perllongades vagues de fematers a les quals els blasquistes feren cara amb obstinada fermesa. Deixant, doncs, aquest problema específic, l'ajuntament es pot apuntar una sèrie de realitzacions importants: renovà totalment el servei d'aigües potables, va afrontar el complicat afer de l'enllumenat públic, construí el nou escorxador extramurs de la ciutat (en evitació, així, d'un perillós focus d'infecció), proveí de tres cases de socors el Centre-Glorieta i els barris de Russafa

20. *Inspección...*, *op. cit.*, n. 9. Un altre exemple: per a la Fàbrica de Tabacos l'ajuntament decideix comprar un terreny a 3,60 ptes. el metre quadrat, «*agradeciendo la valencianía de su propietario*». Immediatament el marquès del Tremolar, pel que sembla un pèl menys valencià, ofereix els terrenys veïns, que han d'ésser urbanitzats, a 6 ptes. (*Actas...*, *op. cit.*, t. 2, fs. 196 i 209, 1904).

i el Grau, construï el nou mercat central, per no parlar de les obres a què, amb motiu de l'Exposició, es va veure obligat. En quasi totes elles els blasquistes foren acusats d'afavorir els seus amics, permetent irregularitats de les companyies a canvi de favors. Els tres expedients que coneixem sobre aigües, enllumenat i escorxador no permeten fixar greus responsabilitats. En el cas de l'escorxador, es tracta d'incompliments i deficiències dels constructor-contratista que han estat tolerats per un regidor blasquista. La gravetat de les acusacions (segons diuen, la construcció és tan deficient que s'enderrocarà) es redueix al final, després de peritatges i visites d'inspecció exigides amb arrogància pels mateixos blasquistes, a la manca del mobiliari consignat.²¹ No volem dir amb això que no hi hagués alguna mena de tripijoc, però resulta difícil provar, com es deia, que s'havia utilitzat grava en comptes de ciment.

Els afers de l'aigua i l'enllumenat tenen més importància en la mesura que ens mostren la relació de l'ajuntament amb les grans companyies. En ambdós casos no es tracta d'irregularitats per obtenir algun benefici personal, sinó de les concessions que l'ajuntament ha de fer per tal que els serveis es duguin a terme. És interessant comparar el que abans hem dit sobre les companyies de tramvies, ja que ens ilustra sobre l'actuació blasquista. Des de l'oposició, i per guanyar-se les simpaties dels treballadors en el moment de la constitució de la societat, els blasquistes bombardejaren sobre les irregularitats de les companyies, consentides per l'ajuntament (estesa de cables, línies mal ateses, etc.). Això no obstant, des del poder es mostren més prudents, ja que són conscients que, en certa manera, estan a les seves mans si aquell servei ha de funcionar. Només en ocasions, tornen a l'atac per tal de reforçar la seva influència en una societat obrera important i per demostrar a les companyies que el seu poder té uns límits. Paradoxalment, són ara ells els acusats de transigir amb les irregularitats. Doncs bé, això és el que succeeix amb les companyies d'aigua i gas i a major escala, atès que aquestes han crescut a la seva ombra. Respecte a les noves instal·lacions d'aigua, l'ajuntament defensa la seva perfecció tècnica (utilitzant a aquest fi el criteri d'enginyers i metges, o d'usuaris qualificats, com també les societats obreres, les quals porta en una curiosa visita d'inspecció als dipòsits), obliga a tothom a utilitzar-les (suprimint el privilegi d'aquells que tenien xarxes privades), aprova les tarifes i tapa les insuficiències. L'argument donat, amb el suport de l'Ateneu, la Cambra i una comissió provincial nomenada per a aquest efecte pel governador, és que no es pot fer altra cosa. «*La administración —diu l'informe de l'esmentada comissió— debe favorecer toda reforma de los servicios públicos que signifique progreso y adelanto, e impulsar la ejecución de las obras necesarias para su planteamiento.*» Aquesta és la filosofia d'una història en la qual es pot veure com els diferents interessos són articulats. L'empresa d'Aigües Potables porta des del 1877 el proveïment de la ciutat i les queixes són contínues, tant per deficiències de la conducció com per la qualitat de l'aigua. Pel que fa al primer punt, les darreres corporacions han anat acumulant multes contra la companyia que puguen a més de cent mil pessetes. La mala qualitat és un tòpic que surt a tots els programes i escrits polítics de l'època

21. *Inspección de las obras del nuevo Matadero*, «La Voz de Valencia» (3-vi-1903), i, pel que fa a l'agra polèmica que la precedí, cf. «El Radical» i «El Pueblo» (12, 13 i 14-v-1903).

(«en Valencia se bebe cieno»), però no és factible de resoldre sense unes noves instal·lacions, que pujarien uns cinc milions de pessetes. El 1899 l'ajuntament decideix dur-les a terme, però l'aprovació definitiva no es fa fins el 1902, en el primer consistori blasquista. Aleshores cada actor representa el seu paper a l'escena pública. L'empresa, per realitzar les obres, exigeix un contracte lleoní de 99 anys i la fixació de les tarifes o, en el cas de no ser acceptada, una indemnització per totes les obres d'infraestructura dutes a terme fins en aquell moment. L'ajuntament, impotent per afrontar pel seu compte les obres, accepta la proposta, en la qual, a més, s'inclou la condonació de les multes passades. Les corporacions amb interessos globals (Ateneu i Cambra) aplaudeixen una millora que repercutirà favorablement en la dinàmica socio-econòmica. Les societats directament afectades (Lliga de Propietaris) comencen un contenciós contra l'ajuntament que durarà anys.²² Protesten, en principi, perquè a molts els prenen les fonts particulars («dret de propietat inalienable», diuen) a benefici de l'estesa general i perquè les tarifes de les cases grans, que necessiten alta pressió, són més elevades. Els blasquistes reaccionen amb l'artilleria populista: «*Estamos dispuestos a todo para que tengan agua los trabajadores.*» El projecte es porta endavant, i malgrat que les queixes continuen perquè l'aigua del Túria és de mala qualitat, la millora és indubtable. Però encara ens resta el darrer acte de tan exemplar història. L'ajuntament considera que la millora proporcionada cal cobrar-la i apuja els impostos per clavegueres, cosa que representa, segons estimació de la Lliga de Propietaris, passar d'una recaptació de 115.000 pessetes a 230.000.

Quelcom de semblant podria dir-se de les relacions amb la Compañía de Gas Lebón, que tenia cura de l'enllumenat públic. Els blasquistes, que el 1898 han fet una de les seves primeres campanyes ofensives i triomfals contra la fàbrica dels hereus del marquès de Campo i el seu nou propietari, el francès Touchet, es troben que algú s'ha de fer càrrec del subministrament de gas i donen suport, primer des de l'oposició i després des de la majoria, que sigui l'altra fàbrica, la del Gas Lebón, cosa que ofereix una sèrie d'avantatges. Aquests avantatges consistiren a treure del mal pas l'ajuntament fent-se càrrec d'un servei que representava una forta despesa que no es podia atendre. No era, però, un gest filantròpic de la companyia, a la qual se cedia pràcticament el monopoli i les instal·lacions de l'altra. Quan, pressionat per l'oposició, l'ajuntament es planteja subministrar directament l'enllumenat mitjançant una cooperativa mixta amb capital de l'ajuntament i d'alguns accionistes, la Compañía Lebón amenaça d'exigir les indemnitzacions per les obres realitzades i presenta unes dades il·lustratives per demostrar que el servei públic només és rendible si s'aprofiten les instal·lacions per al privat, cosa que l'ajuntament no pot fer legalment.²³

Com a conclusió dels casos exposats es pot dir que l'ajuntament blasquista

22. *Informe emitido por la Exma. Comisión Provincial de Valencia acerca del proyecto de contrato para el abastecimiento de aguas de esta capital* (València 1902), *Inspección...*, op. cit., n. 30.

23. *Instancia presentada por los Sres. Lebón y Cia, impugnando el proyecto de gas natural de agua* (València 1906) i l'esmentat projecte *Proposición presentada al Exmo. Ayuntamiento de Valencia para la fábrica municipal de gas de agua para el alumbrado público y particular de la ciudad* (Sociedad Económica de Amigos del País, caps a any 1905). Cf. també «*La Voz de Valencia*» (13-II-1902, 10-I-1905 i 4-V-1907), i *Inspección...*, op. cit., n. 6.

emprenqué la dotació de serveis a la ciutat pel procediment tradicional de concessions i transaccions amb empreses privades, malgrat les seves severes crítiques a la manera com els serveis públics de l'estat (per exemple, els ferrocarrils) estaven hipotecats per interessos particulars. Els favors personals que d'aquí es puguin deduir (ja que en gairebé tots els casos es donaven elements d'amistat, com la del gerent de Lebón, senyor Santomà, amb Blasco) no sembla que arribessin a fites escandaloses o, almenys, no en queda constància. Però molt més important que això, ens sembla que el sistema reflecteix l'articulació del dinamisme econòmic que l'ajuntament intentava potenciar. La reforma urbanística exigia una sèrie de millores en els serveis que, a la vegada, la convertien en més substanciosa i atractiva. Les inversions privades requerides per a la posada en marxa representaven una no menyspreable mobilització de capital, els beneficis del qual eren facilitats per l'ajuntament mitjançant transaccions favorables a les companyies contractants. No és, de tota manera, un mecanisme original, sinó el més clàssic que es coneix d'incentivació i promoció dels agents econòmics, però això era el que pretenia la corporació blasquista com a complement burgès de la seva demagògia populista.

La captació de recursos

La reforma urbana i, en general tota la gestió municipal, s'entrebanca amb un greu inconvenient: el capital necessari per dur-la a terme. Per afrontar la situació, l'ajuntament utilitzà els dos sistemes habituals, l'emissió d'emprèstits municipals i el recàrrec d'impostos. No farem aquí un estudi sobre la hisenda municipal, sinó que ens limitarem a analitzar la seva relació amb la política blasquista davant les diferents classes socials. La història dels emprèstits podria servir com a paradigma de la poca agressivitat de la burgesia valenciana i explicar el fracàs blasquista en les seves temptatives per atraure-la. Ja és prou significatiu que amb un bàttle solvent i de confiança per a les classes conservadores com fou el senyor Reig, que emprenqué els primers plans de reforma el 1894, l'ajuntament no s'arrisqués amb un audaç emprèstit de vint-i-cinc milions, proposat per Navarro Reverter, i el reduís a tres milions, dels quals només foren absorbides 631.000 pessetes. Sota aquesta ombra de prudència i cautela dels possibles subscriptors no ens pot estranyar la difícil destinació dels emprèstits de l'ajuntament blasquista. El primer, d'un milió, anunciat el 1902, és un fracàs absolut, ja que només aconsegueix col·locar 96 obligacions de 500 pessetes, amb gran barrila de «Las Provincias», que hi veu una mostra de desconfiança envers la nova corporació «revolucionària» i no l'habitual cautela i prudència de la burgesia que aquest diari representa. L'ajuntament es desemmbarassa de l'emprèstit utilitzant-lo per al pagament de les expropiacions. Posteriorment, el 1905, es plantegen les coses amb més amplitud i és aprovat un nou emprèstit de quinze milions. A les bases d'aquest són estipulades les assignacions dels recursos que siguin captats, repartits en cinc milions per a les obres del barri de Pescadors i el carrer major del Grau, sis per a una fàbrica de gas i la resta per a la unificació del deute. L'emprèstit, com era d'esperar, és impugnat per la Lliga de Propietaris, que estima que els pressupostos d'obres són més baixos i que, per tant, l'emprèstit ha de ser reduït. La impugnació no prospera, però tampoc no

prospera la fàbrica de gas, i l'emprèstit queda reduït en els milions d'aquesta. Tampoc no es pot dir que tingués un gran èxit, ja que l'ajuntament ha de fer un relançament amb motiu de les obres de l'Exposició el 1909. El 1910 és emès un emprèstit reduït, d'un milió i mig de pessetes, per a les obres del mercat central. És un nou fracàs i l'ajuntament ha de pidolar a alguns particulars que se'n facin càrrec. Entre aquests particulars destaca el comte de Trenor. Als darrers mesos de l'administració blasquista, el 1911, l'ajuntament intenta gestionar amb algunes entitats bancàries de Madrid el suport per a un gran emprèstit de vint-i-cinc milions, que permetrien dur endavant el pla urbanístic de Móra i els pagaments pendents del mercat central i les obres del Poblenou del Mar. Pel que es veu, l'ajuntament, desesperat per la poca captació que han tingut les seves anteriors emissions, tracta de fer-ho més atractiu amb el suport bancari. «*El hecho de poderse anunciar un empréstito diciéndole al público que está garantizado en su totalidad por tal o cual banco, encierra tanta fuerza moral, corroborada siempre en la práctica, sobre la especial psicología de las multitudes, que pocas veces tiene que rebasar la acción de las entidades garantizadoras, de un simple patronato moral, que, no obstante, envuelve decisivo influjo sobre sus peculiares clientelas*», diu el senyor Ceballos, un dels assessors del batlle senyor Bermejo i dels regidors blasquistes que feren la gestió. Però mesos més tard els blasquistes perden la majoria i aquest afer es converteix en objecte d'una gran polèmica; són acusats de tèrbols interessos i es retarda l'aprovació, que no arriba fins el 1913. Com veiem, la burgesia no dóna massa suport a les iniciatives de l'ajuntament (encara que per això no deixa d'aprofitar-se'n), però no pensem que fos per hostilitat política o desconfiança en la gestió, sinó perquè era habitualment la seva norma estreta i cautelosa d'actuació.²⁴

El segon aspecte a considerar és el recàrrec dels impostos, en la qual cosa s'ha de dir, com a resum, que l'ajuntament blasquista fou d'un inflexible realisme, perquè afrontà el problema amb la duresa d'un recaptador intransigent. Per començar, va arrendar a un particular la recaptació de consums que des d'un conflicte famós (l'avalot contra Benvenuti el 1887, en el qual aquest va haver de sortir per cames) realitzava directament l'ajuntament o de manera indirecta a través dels gremis. Els blasquistes ja un any abans s'havien oposat al fet que això es fes, però un càlcul realista dels avantatges els fa desdir-se amb subtils arguments i gruixudes desqualificacions contra aquells que els mostren la seva flagrant contradicció. Mitjançant un càlcul del que l'ajuntament acostumava a recaptar i el que ha estat obtingut a la subhasta, s'obté una diferència gens menyspreable de prop de mig milió de pessetes, a part que d'aquesta manera s'estalviava les molèsties i conflictes de la recaptació directa. L'arrendatari tenia cura de collar al màxim i l'ajuntament sempre podia descarregar-se de responsabilitat i atribuir-la a un excés de zel i tenir així una sortida airosa. Aquest parapet, la denúncia dels crescuts impostos estatals i, en darrer extrem, la intervenció governativa, que els blasquistes, per cobrir les aparences, criticaven però que de

24. Aprovació de l'emprèstit i el pressupost extraordinari de l'Eixample a *Actas...*, op. cit., t. 2, fs. 51 i 167 (1905). *Recurso presentado por los Sres. E. Roldán, J. Reig Genovés, M. Simó y M. Tasso ante el Excmo. Ayto. de Valencia con fecha 17 de Agosto 1905* (acompanyat d'un altre de similar presentat al ministre de la governació), reproduïts a «*La Voz de Valencia*» (19-VIII-1905). Vid. també J. CEBALLOS TERESÍ, *Lo del empréstito municipal de Valencia* (Madrid 1912).

fet venia a treure'ls del malpàs, eren l'única manera de desbloquejar els nombrosos enfrontaments que l'ajuntament tingué amb diversos sectors de la població. Hi hagué dos tipus d'actuació que suscitaren una especial conflictivitat, en un tema ja prou conflictiu i que els mateixos blasquistes havien airejat com a bandera mentre eren a l'oposició. La primera, la temptativa de forçar al màxim els marges que la llei els permetia. Podem, en aquest respecte, destacar-ne dos casos, el 1902, quan el govern rebaixa l'impost del vi, i el 1903, quan es rebaixa el de la farina. En el cas del vi, l'ajuntament fa filigranes d'interpretació per tal de quedar-se la diferència de la suma total rebaixada i la que correspon estrictament als vins de menys graduació. L'oposició estima que aquesta diferència s'ha d'aplicar a tots els vins o a rebaixar els productes de major consum. L'ajuntament presenta el següent planteig: 1) rebaixar la desena part del total de la quota de totes les espècies, que puja 182.000 pessetes. 2) Deduir d'aquesta quantitat la desena part de l'espècie vi, o sigui 58.000 pessetes. 3) Que les 130.000 pessetes restants siguin aplicades a la construcció d'edificis per a escoles públiques municipals, o sigui que se les quedi l'ajuntament. L'oposició de la Liga Católica, utilitzant també l'arma populista, està d'acord amb els dos primers punts, però no amb el tercer i proposa que *«las 130.000 pesetas restantes se apliquen a rebajar el recargo municipal sobre las especies harina, carne y aceite, por orden de prioridad en las necesidades del pobre. Porque mens sana in corpore sano, y si el pobre no come lo suficiente mal puede dedicarse a estudiar»*. O sigui, que l'ajuntament no es quedi els diners. La Cambra Agrària, indubtablement més concorde amb el que diu la llei, creu que s'ha de calcular el que representaria la rebaixa sobre la suma total i aplicar-la proporcionalment i única a la quantitat de litres de vi inclosos en l'arrendament de consums. La intervenció del governador talla l'afer a mitjan març, quan l'ajuntament (via arrendatari) ja porta dos mesos cobrant segons el seu criteri. Però la cosa no acaba aquí, ja que tant l'arrendatari com l'ajuntament, empipats per les quantitats que deixen de percebre, es dediquen a un control quasi policíac de les vendes fins al punt que, segons els gremis de comerciants, *«no respetan ni la inviolabilidad del domicilio»*. «El Pueblo» intervé en suport de l'acció municipal fent un violent atac contra els gremis acusant-los de *matuteros* i que ja és l'hora de ficar-los en cintura. Els presidents dels gremis de vins i aiguardents, farines, ultramarins i fondistes responen amb la mateixa virulència, per mitjà del diari de la Liga Católica, que *«no tratan de soliviantar los ánimos ni de preparar motines, pues no han pensado jamás en usurpar este triste privilegio a los que del tumulto y la algarada formaron siempre el lema de su bandera y la meta de sus aspiraciones»*.²⁵

L'afer de la rebaixa de l'impost sobre les farines es complica encara més. L'ajuntament creu, en aquesta ocasió, que, en deixar de percebre aquest recàrrec, té dret a suplir-lo amb d'altres per tal d'equilibrar el pressupost de l'exercici 1905 i, conseqüentment, aprova precipitadament una sèrie d'impostos sobre el comerç i els inclou al pressupost. La reacció dels gremis és aquesta vegada molt més dura, perquè l'ajuntament deixarà de percebre 151.000 pessetes

25. Les diferents opinions sobre com aplicar la rebaixa, a tota la premsa local del mes de març del 1902. La decisió final de l'alcaldia, a «La Voz de Valencia» (30-III-1902). A *los valencianos*, carta oberta dels presidents gremials reproduïda íntegrament a «La Voz de Valencia» (30-IV-1902).

i pretén de recaptar-ne 800.000, segons càlculs fets a ull sobre el volum dels productes recarregats inclosos a l'arrendament i que ens semblen exagerats. Impugnen el pressupost que encara no ha estat aprovat pel governador i, com a mesura de pressió, decreten un tancament de botigues durant 24 hores. Al consistori l'enfrontament entre els regidors de la Liga Católica (que volen que es retirin els recàrrecs i que, si el pressupost no ho pot suportar, es redueixin les despeses) i els blasquistes puja de to. Aquests, com de costum en ocasions similars, recorren a la demagògia populista argumentant que el que es pretén és enfonsar l'ajuntament republicà, que està a favor de donar feina als obrers (sempre la mateixa cançó) i que la rebaixa de l'impost sobre les farines era perquè el pa fos venut a preu més baix, i com que això no es fa ells tenen tot el dret a castigar amb impostos els desaprensus botiguers (argument que, per descomptat, no quadra). Finalment, intervé el governador i, en la votació a la qual l'ajuntament ha de donar-se per assabentat de la seva resolució contra el recàrrec, els blasquistes se n'absenten, irritats, segons sembla, per aquesta intromissió, però amb la sana intenció que sigui aprovat sense la seva presència. L'assumpte té dos corollaris significatius de la seva manera d'actuar. A la següent sessió es presenten molt indignats per protestar per l'aprovació de la suspensió del recàrrec i asseguren que la seva postura continua essent la mateixa. D'altra banda, donen suport a la vaga dels treballadors de les fleques, que reclamen un augment salarial basant-se en la rebaixa de l'impost de les farines. Els blasquistes envien la guàrdia municipal perquè doni protecció als vaguistes, que venen el pa més barat i, de sobte, es dediquen a multar les infraccions sobre el pes del pa. Petita però significativa venjança contra el comerç, recolzant-se en els treballadors.²⁶

De més pes econòmic que aquest gasiu esforç per arrear diners d'on sigui és la política d'impostos extraordinaris sobre les millores fetes.

L'ajuntament planteja aquí una autèntica escalada impositiva aprofitant qual-sevol pretext. Deixen a part el conflicte amb els llauradors (i a la vegada fematers) de l'Horta nord, d'Alboraia fonamentalment, que té un caràcter atípic d'enfrontament camp-ciutat i que hem estudiat en una altra banda. La reforma urbanística va donar lloc a la multiplicació de recàrrecs sobre façanes, balcons, entrades de carruatges, voreres de cafès, etc., i ensopegà amb l'oposició enverinada de la Lliga de Propietaris, punt que requereix un breu aclariment. Hem dit, al llarg d'aquest article, que els blasquistes realitzaren una política de cara a la burgesia tractant de fer-la contenta i afavorir-la mitjançant les possibilitats de l'especulació urbana. És indubtable que un nombrós grup de persones, si jutgem per les dades que Sorribes ens forneix sobre la venda de terrenys, en foren beneficiades i, en conseqüència, no sembla que la burgesia s'oposés amb massa convicció i fermesa a la gestió blasquista. Però com que, a part d'aquest consens difús, no existeix una traducció o materialització explícita a nivell polític de l'acord d'interessos, resulta que aquests s'expressen contradictòriament d'una manera corporativa. D'això en tenim una *mostra negativa* en l'actitud de

26. Resposta de l'ajuntament als gremis a *Actas...*, op. cit., t. 1, f. 16 (1905). Al públic, manifest dels gremis de salaó, xocolateries, orxateries, escumosos, olives, aviram i caça, carboners, drogues, vins, cafès, confiteries i pastissers, adobs i sabons a la menuda. En aquest manifest es transcriu, per a coneixement de l'opinió pública, l'escrit adreçat al ministre de governació («La Voz de Valencia», 20-11-1905). Sessió final de l'ajuntament, *Actas...*, op. cit., t. 1, f. 66).

la Lliga de Propietaris, que manté la protesta davant la puja d'impostos, malgrat que alguns dels seus membres fossin beneficiaris de tot el moviment urbanístic, i una *demonstració positiva* en l'actitud de l'Ateneu, que acostuma a donar suport a les iniciatives municipals, encara que no s'identifiqui amb la seva ideologia política. La Lliga representava, per tant, els interessos dels propietaris com a tals, i no com a compradors o venedors de sòl, i per aquesta causa fou la corporació més hostil a l'ajuntament. Al contrari, l'Ateneu Mercantil s'erigeix en defenedor de la modernització de la ciutat i, en aquest sentit, se situa al costat de l'ajuntament en els seus plans de reforma. Però encara hi ha més. Per les dades que coneixem sobre la composició de llurs juntes directives²⁷ és possible detectar un rerafons polític en les seves actuacions. Els dirigents de la Lliga de Propietaris durant aquests anys coincideixen amb persones estretament lligades a la constitució i impuls de la Liga Católica (Pérez Lucía, el baró d'Aigües, el president d'aquelles, Rodríguez de Cepeda, etc.) i a la Sociedad Económica de Amigos del País, en altres temps progressista, i el 1900 totalment obsoleta, de la qual és també president el polivalent Cepeda. A la pesada campanya dels Propietaris i Amigos del País contra els projectes municipals sembla haver-hi una instrumentalització política per part de l'extrema dreta. A l'Ateneu, en canvi, hi ha una pretensiosa intenció d'estar per damunt de la política, i a la pràctica actua sense sectarismes, però el seu protagonisme exclusivitzant en la defensa dels interessos «de la ciutat» inaugura una manera de fer política, *au dessus de la mêlée*, igualment perillosa. Així, doncs, ens trobem davant dues actituds molt diferents per part de la burgesia en relació amb la política urbanística del blasquisme, actituds a les quals hi ha encreuats elements diversos. D'una banda, l'element polític: el sector més ultra i conservador aprofita la pressió impositiva per reforçar la seva oposició política. De l'altra, l'element econòmic, ja que aquesta pressió és, sens dubte, real i descontentament dels propietaris, lògic. Finalment, l'element ideològic: la burgesia tradicional no tan sols és hostil al republicanisme polític o al seu anticlericalisme, sinó que, a més, és passiva, poc audaç i ni tan sols està disposada a acceptar els costos d'allò que els blasquistes anomenen «revolució», encara que fos urbana o, més ben dit, si només fos una simple modernització de la ciutat. Per contra, el sector més dinàmic de la burgesia se situa de manera diferent davant aquests tres elements. Primer, no l'importa de moment la batalla política, se n'inhibeix, la qual cosa també significa que no s'identifica amb el blasquisme; segon, valora positivament la rendibilitat econòmica d'una operació en la qual el moviment de capitals i la possibilitat d'enriquiment alleugen unes exigències impositives, potser excessives, però d'alguna manera inevitables; tercer, ho fa perquè participa d'una mentalitat modernitzadora i perquè creu que progrés, reforma urbana i engrandiment de la ciutat suposen, d'una manera o una altra, riquesa i benestar. Aquesta triple i diversa conjunció d'elements polítics, econòmics i ideològics és la que es manifesta a la diferent postura de dues fraccions de la burgesia, agrupades a la Lliga de Propietaris i a l'Ateneu. Per tot això ens permetem un breu *excursus* sobre aquesta institució i la seva relació amb el blasquisme.

27. *Listas de los señores socios que tienen derecho a votar compromisarios para la elección de senador* (Sociedad Económica de Amigos del País). Cf. també. J. MARTÍ SORO, *Crónica del Ateneo Mercantil* (València 1979), on es reproduïxen totes les juntes directives. Butlletins de la Cambra de Comerç.

L'Ateneu fou fundat el 1879, molt d'acord amb l'esperit de l'època (existien ja a València l'Ateneo-Casino Obrero i l'Ateneo Cultural) per tal d'agrupar els dependents del comerç i oferir-los un lloc d'espai, de cultura i de defensa dels seus interessos. Com sol passar en aquests casos, els seus promotors i impulsors no són els dependents, sinó alguns dels comerciants més coneguts de la ciutat. Entre ells hi ha Mercedes Sánchez de León, de marcat esperit conservador (més tard centre dels atacs blasquistes), però també esperits liberals, com Conejos o Virgilio Beltrán, germà del futur regidor i diputat blasquista Adolfo Beltrán, que ocuparà la vice-presidència del 1887 al 1891, juntament amb J. Manaut i F. Suay, també futurs prohoms del republicanisme. El més important, a criteri nostre, és que els promotors coincideixen amb els fundadors de la Cambra de Comerç uns pocs anys més tard, el 1887. Els noms de Caruana, Formosa, García Monfort, Castro, Conejos, Janini i Pampló figuren a les dues llistes i, encara que no sigui possible identificar-los tots amb una tendència política, predominà el pes del «moretisme», les idees del neogremialisme de Pérez Pujol (el qual és nomenat president d'honor) i el confús «organicisme» dels institucionalistes. L'Ateneu, sense negar que tingui un caràcter recreatiu-cultural ofert a la dependència mercantil (per exemple, els balls de carnaval i la fira, que fan que el 1900 passin de 380 socis a 583 i a prop de 800 el 1906) es converteix en realitat en l'expressió ciutadana dels comerciants i industrials de la Cambra. Espigolant els noms de les seves juntes observem que hi figuren els de significats socis de la Cambra, com Serratosa, Noguera, Sugrañes, Martínez Lechón, Loras, Vilana, Burriel, etc. En canvi, és notable l'absència total de la noblesa (marquès de Montortal, comte de Plegamans, baró d'Alcalahuí, marquès de Cáceres, que constitueixen la plana major del conservadorisme i de l'agrariisme rendista), la qual cosa no vol dir que no hi hagi conservadors il·lustres, com ara Tomás Trenor, president el 1908, quan llança la idea de l'Exposició, vinculat a l'activitat financera, i fins i tot algun personatge blasonat com el marquès de Colomina, promotor de la Valenciana de Tranvías. Pel que fa a la Cambra, s'observen les mateixes absències i presències i es nota encara més, no tan sols la lògica manca de dependents, sinó també la manca de pes del petit comerç o la petita indústria artesanal. A la junta directiva els qui representen el comerç són els grans comerciants de la taronja o el vi, com Lázaro o Mompó, o aquells que tenen un gran comerç a la ciutat, com Conejos o Pampló. Les llistes de socis són variades, però el nombre de petits comerciants no té prou entitat davant la concentració dels grans. Dels 360 socis que té la Cambra el 1905 (no hi ha a penes variació en els deu anys), al voltant de 100 són consignataris, comerciants majoristes de taronja o vi i importadors d'adobs, uns 40 industrials amb empreses de foneria o maquinària, uns 50 amb fàbriques de teixits, mobles o pells adobades, 11 de seda, 27 de *vanos*, i la resta, uns 150, petits comerciants a la menuda amb botigues de capells, colonials, fleques, pastisseries, cotilleries, etc. (donem les dades amb una certa imprecisió perquè a les llistes, sovint, no hi surt clara l'especificació). Així, doncs, l'Ateneu i la Cambra concentren la representació de l'alta i la mitjana burgesia de caràcter comercial i industrial (no la de la petita burgesia de «botiga o talleret») amb diverses adscripcions polítiques però amb una comuna, i discreta, orientació modernitzadora, reformista o regeneracionista. El 1899 participen del moviment de les «classes neutres» de Costa y Paraíso. A les municipals d'aquest any l'Ateneu presenta una candidatura «del comerç» al districte Cen-

tre, derrotada pels blasquistes i que rep els impropèris d'«El Pueblo»: «La candidatura de los neutros ha sufrido una espantosa derrota. Estos son los que trinan contra los políticos. Ahora que los juzgue la opinión. En cuanto al Ateneo Mercantil y su presidente Castro, nos hemos de ocupar más despacio. Las bajas de los socios de esa corporación serán muy numerosas... Hora es ya de que los comerciantes funden una importante sociedad que bien pudiera titularse Circulo de la Unión Mercantil, en donde estuvieran representadas todas las clases comerciales y fuera verdadero centro para la defensa de los intereses de tan respetable clase, olvidados hasta hoy por esos cuatro personajillos que quieren figurar en todas las sociedades y que sólo llevan la perturbación al seno de las mismas. La Junta del Ateneo debe marcharse a casa. No sólo no ha podido levantar de su postración aquel centro, sino que lo ha dejado morir con su incalificable conducta. Allí se necesita una junta de grandes prestigios que tenga al frente a un comerciante respetable de la plaza... El Ateneo se ha hecho odioso ante el comercio. Decimos lo mismo de la Cámara, puesto que la componen los mismos caballeros. El Comercio de Valencia debe tener otra representación y la tendrá. Así nos lo aseguran respetables comerciantes.»²⁸

Però els desigs blasquistes no es compleixen. L'Ateneu i la Cambra encara segueixen Paraíso durant un temps, el qual porten a València l'any següent, on és boicotejat pels blasquistes i té, en general, poc ressò. El globus s'està desinflant a nivell estatal i els neutres de València abandonen la intervenció política directa. L'odi blasquista a aquestes corporacions s'esvaeix un cop li deixen l'espai polític de la ciutat. Cambra i Ateneu consenteixen, en bona hora, que València sigui republicana donant suport al govern municipal blasquista, però davant la contradictòria confusió de la seva política s'engrandeixen com a representació dels interessos de la burgesia de negocis, comercial i industrial, que converteixen lògicament, des del seu punt de vista, en interessos suprapolítics del conjunt.

Les conseqüències de tot aquest muntatge són prou serioses i podrien resumir-se així: 1) com a conseqüència del seu pes econòmic i social la Cambra i l'Ateneu assumeixen el paper de defensors dels interessos de València que queden definits com els interessos del creixement de la ciutat, per a l'Ateneu. 2) Aquesta assumpció global (no exempta en ella mateixa de contradiccions, per exemple els interessos vinaters i tarongers), dilueix la representació política, la redueix a un paper secundari, ja que els interessos de València han d'aglutinar les diverses forces com un tot. 3) El blasquisme es veu absorbit per aquesta suprarepresentació corporativa. A nivell regional (o, millor dit, provincial) abona la política agrarista, mentre que a nivell municipal rep el suport de l'Ateneu i de la Cambra en la seva política de modernització urbana. Però no aconsegueix, ni tan sols a la ciutat, trencar el cercle de la representació corporativa. Els blasquistes diuen representar la València republicana i lliure en els enfrontaments que ells, o els seus oponents de la Liga Catòlica, promouen. L'extremositat d'aquesta polèmica provoca que es quedin sols, que es representin a si mateixos i la part de l'electorat popular que els vota, però no aconsegueixen que la burgesia, la qual també desitjarien representar, els faci costat. En canvi, quan es tracta d'aglutinar la ciutat (contra el governador Martos, per la fàbrica de tabac o el trasllat de l'estació, per l'Exposició, etc.) la iniciativa l'ha de dur l'Ateneu. En conclusió, es

28. «El Pueblo» (15-v-1899).

pot dir que la política urbanística de l'ajuntament blasquista, dirigida a atraure la burgesia, rep el suport d'aquesta (excepte resistències corporatives com les de la Liga de Propietarios, darrera les quals hi ha una instrumentalització política de la ultradreta). Però aquest suport no es tradueix políticament en una aproximació de la burgesia liberal al blasquisme, sinó que contribueix a reforçar un tipus de representació suprapolítica que bloqueja les seves possibilitats d'expansió cap al centre.

Ens hem parat en la consideració de les diverses actituds de l'alta i la mitjana burgesia, a propòsit de les càrregues impositives de la política municipal blasquista i hem vist com una important fracció està disposada a suportar-les (o, almenys, les seves protestes no es fan sentir) per tal que el dinamisme econòmic sigui fomentat. Fins aquí tot va bé. Però també hem anat veient alhora els efectes del parany que aquesta acceptació representa per al blasquisme. Cal llegir la memòria de l'Exposició, on Tomàs Trènor (que, malgrat ésser conservador, participa de l'ideologia de l'engrandiment urbà) enumera els incomputables beneficis: millora de carrers, augment de les places hoteleres, enllumenat, atracció de gent per al comerç i treball per als obrers. En fi, tota una posada al dia per a València i tot un exemplar recorregut pels tòpics del programa blasquista. La manifestació que el va a esperar a l'estació, a la tornada de Madrid, és la més multitudinària fins aleshores, i les masses, a més de portar-lo en braços, esbronquen i xiulen quan passen per davant d'«El Mercantil», que ha gosat criticar la continuïtat de l'Exposició, argumentant que només servirà per endeutar l'ajuntament, endurir la càrrega impositiva i enganyar-se amb una política d'aparences.²⁹ Són els únics que han comprès que les limitacions de la política blasquista estan tocant sostre. El dinamisme emprenedor dels blasquistes, centrat en la ciutat, no té, en opinió d'«El Mercantil», cap sentit econòmic si no va acompanyat del dinamisme inversor dels sectors industrials i de la resolució dels problemes comercials del camp. No és res més que un triomfalisme buit. Cal coincidir amb aquestes assenyades opinions. El blasquisme no tan sols ha aconseguit atraure la burgesia progressista cap a la seva política radical «*contra lo existente*», sinó que en la seva política econòmica s'ha vist finalment fagocitat i arriba un moment que ja no té res més a dir, i molt poca cosa a fer, especialment quan fins i tot els conservadors assumeixen el vacu tòpic de la «gran València». El 1911 perden les eleccions municipals, no solament per causa de l'ofensiva ideològica de la dreta o pel descontentament de la seva gestió, sinó perquè, a més del fet que la seva política radical intranquillitza, la seva concreció municipal ja no és ni nova ni audaç. Són les darreres conseqüències del gran pacte corporatiu, ordit sobre l'engrandiment de la ciutat, que els blasquistes ennobleen amb la bella retòrica republicana i la burgesia degrada amb la limitació dels seus interessos immediats.

No tots estan d'acord amb aquest pacte, i, curiosament, els que més protesten són els tradicionalment considerats com els més fervorosos blasquistes. Per comprovar-ho, tornem al terreny dels impostos extraordinaris que l'ajuntament descarregava, no solament sobre les sòlides espatlles dels propietaris de sòl i immo-

29. *Memoria de la Exposición Regional* (València 1910), on es consigna que l'ajuntament hi destinà 900.000 pessetes, de les quals 250.000 per arreglar carrers. Cf. «El Mercantil Valenciano» (16-v-1909, 10-xr-1909 i 6, 7 i 8-iv-1910).

bles, sinó sobre els més febles del petit comerç, a propòsit de fires, festes o qual-sevol altra millora urbana que, suposadament, afavoria les vendes i l'activitat. La duresa i inflexibilitat que l'ajuntament tingué en aquest terreny, les seves exigències, desmenteixen d'alguna manera la tesi que els blasquistes portaren una política especialment favorable a la petita burgesia comercial, la qual cosa no significa que tinguessin aquesta globalment en contra. La fragmentació dels seus interessos, hàbilment aprofitada per «El Pueblo», que s'agafa a la més mínima ocasió per contraposar-los, i el pes de la tradició radical petit-burgesa, unida a l'atracció que sempre exerceix sobre aquestes capes socials aquell que té el poder, impediexen que es desviés massivament aquest electorat cap als partits dinàstics, com hem pogut veure a la primera part d'aquest article. Però, fragmentada i parcialment, els conflictes foren constants. Hem analitzat abans els que tingueren lloc amb motiu de l'impost del vi i les farines. El blasquisme utilitzava en cada cas la tàctica del descrèdit i l'aïllament, magnificant els beneficis que el comerç rebia i les despeses que tot allò representava per a l'ajuntament. El 1902, en ocasió de la primera fira organitzada per la nova majoria, la qual s'ha vist precisada a recórrer a un recàrrec extraordinari, «El Pueblo» inicia una demagògica campanya, emmarcada pels més pujats tons populistes, contra aquells comerciants morosos, dels quals publica els noms. La campanya té efecte perquè els interessats s'apressen a dir que han pagat. Però els efectes no sempre són tan contundents ni els mecanismes del conflicte tan senzills. Més endavant, el 1904, són els escorxadors els qui es neguen a pagar els impostos del nou escorxador i fins i tot, en la seva resistència, arriben a abstenir-se de sacrificar bestiar. L'ajuntament munta un servei d'emergència i «El Pueblo» bombardeja els ciutadans amb variada argumentació (insistent que els impostos són una excusa i que el rerafons de la qüestió és un problema de puja dels preus del bestiar) i aconsegueix, segons «Las Provincias», que «*toda la población les fuera adversa*». L'enfrontament amb els escorxadors torna a repetir-se en més ocasions i seria interminable enumerar i seguir totes les queixes, ja que el malestar sol anar per barris, conforme es fa alguna millora per pagar. La veritat és que, per fer una política municipal agressiva, sense la qual el blasquisme quedava reduït a boniques paraules, l'ajuntament necessitava diners i no renuncià a obtenir-los.³⁰ Resulta absurd jutjar, des del nos-

30. L'ajuntament posa sempre especial èmfasi perquè les contribucions especials no afectin les classes populars. Així, podem veure a les *Actas...*, op. cit., t. 1, f. 183, que «*el señor García Ribes pide que se haga público el aumento de las tarifas de arbitrios ya que por no conocerse se tomaba como excusa para subir los alquileres con gran perjuicio de la clase obrera. El Sr. Beltrán confirma que en las calles de cuarto y quinto orden no habían sufrido aumento alguno los arbitros de policia urbana y rogó a la alcaldía se publicara un estado comparativo de las tarifas del año anterior y actual para demostrar al público la evidente mala fe de algunos propietarios, que han sufrido un aumento de 3 a 4 pesetas anuales en los arbitrios y han aumentado el 1.700 pesetas de alquiler la totalidad de la finca*». La tàctica és sempre la mateixa. Primer, aprovar i cobrar l'impost. Després, donar moratòria a les protestes i resistir al màxim («*los gremios de carniceros exigen que rijan las mismas tarifas que en el antiguo matadero. Se decide por unanimidad no negociar mientras estén en huelga*», *Actas...*, op. cit., t. 1, f. 12. «*El gobernador pide al ayuntamiento que intervenga entre el gremio de confiteros y el arrendatario de consumos que intenta embargarles. La Corporación decide que primero se estudie por la comisión de hacienda*», *ibid.*, t. 2, f. 128). Finalment se cedeix en part, però ja s'ha aconseguit alguna cosa. Les dades que J. J. López Hernando ens ha proporcionat sobre l'enfrontament amb els escorxadors (cf. la seva tesi sobre la hisenda municipal) són prou significatives: del 1902 al 1903 quasi es duplica l'im-

tre punt de vista, amb quelcom més de política econòmica sobre les nostres espatlles, la manca d'una política impositiva racional i redistributiva. Els blasquistes foren progressistes en la mesura que el seu objectiu consistia a dinamitzar la vida econòmica i social a la parcel·la de poder guanyada, i això els diferenciava, en principi, de la inèrcia de la burgesia conservadora. Evidentment, era una política de curt abast i, per descomptat, no la proposem aquí com a exemple. El que sí es pot dir és que el model de partit petit-burgès no sembla convenir-li, ja que no s'acaba de veure en què i per què foren el partit «dels botiguers», com no sigui en les seves formulacions generals de caràcter radical. Però, per descomptat, no en la seva política concreta. Es diria més aviat que van voler ser un partit reformista per a les classes mitjanes urbanes, a les quals podien oferir negocis i exigir diners, i que fracassaren en aquest intent. En part, perquè per fer-ho necessitaven el poder, i com que per assolir-lo els era imprescindible una base de masses, volgueren també representar políticament els treballadors, cosa que van aconseguir. Possiblement el seu fracàs fou degut al fet que la burgesia no era tan emprendora ni progressista com imaginaven, i el proletariat molt més revolucionari del que ells podien pensar.

post, que passa de prop de 90.000 pessetes a 165.000. Les protestes fan que, per al 1904, sigui avaluat en 159.000. Noves pressions obliguen a rebaixar-lo, per al 1905, a 111.000 pessetes. El 1906 es manté sense variació i el 1907 puja a 600.000 pessetes, cosa que provoca un conflicte grandíol, amb garrotades entre els regidors blasquistes i sorianistes i amb la intervenció governativa, que redueix la xifra a 240.000. Aquest sistema d'estira i arronsa, estudiat en el text sobre el vi i les farines, és el que sempre es emparat.